

Драгутин Бајић

**ЉУБОМИР-ЉУБА ПАВЛОВИЋ, антрополог
(1865—1936)**

Детињство и прво школовање

Рођен је 2. августа 1865. године у селу Клинцима, у угледној породици Тодорић, недалеко од Ваљева, Отац му се звао Радоје Тодорић, а он је узео презиме по своме деди Павлу, јер је Радоје доста привржен био своме оцу Павлу који је желео да једно од његове мушке деце понесе његово, дедино име. Али приликом крштења жеља му није била испуњена. Ово је ипак, мучило Радоја, који је, поред Љубе, имао још сина Јеврема, који је задржао презиме Тодорић, и три ћерке Драгињу, Лепосаву и Стајку.

Када је Љуба пошао у Петничку основну школу, отац Радоје му при упису мења презиме: уместо као Тодорић — Љуба улази у школске књиге као Павловић. Радоје је новим презименом сина оживео име свога оца Павла.

Био је нежнога здравља, али му то није сметало да открије своје особине: бистрину, живост и радозналост, које ће касније доћи до изражаја, и отац је желео да Љуба настави школу, јер није био за сеоске послове, како је причао.

Учитељ је брзо уочио његову даровитост, јер се Љуба истицао више него остала деца. Саветовао је Радоја да Љуба настави са школом, а овај се поносио својим синџм коме је школа ишла добро. Како је био тањег имовног стања, бојао се да неће моћи да га издржава. Али љубав према сину и савети његовог великог пријатеља Љубе Букића из Ваљева били су јачи од немаштине и Љуба се после завршене основне школе нашао под окриљем Љубе Букића.

Љуба Павловић је, касније, често говорио о њему са ретким поштовањем и љубављу. Радо га се сећао и његов лик увек му је био пред очима. У друштву је казивао најбоље и најлепше о „своме Буки“!

Букић је чврсто настојао, а и убедио је свога пријатеља Радоја да Љуба настави средњу школу, говорећи да он није за сеоске послове, и да је ретко бистро и паметно дете, да ће бити велика штета да не пође даље.

И Радоје је попустио, уверен да ће му Љуба Букић, као добростојећи племенити човек, истински помоћи у школовању сина.

И није се преварио.

Љуба се уписује 1876/77. године у први разред гимназије у Ваљеву.

Букић се од сада стара и брине о њему. Али ни Радоје није остао дужан. Готово увек враћа све што је Букић потрошио, али то чини кад стигне и може, углавном, рачуни никада нису остали нерашчишћени. Радоје то није волео.

Школовање Љубино у гимназији је почело, може се рећи, под сретном звездом. Он није осетио ни сазнао скоро ни за какву муку кроз целу средњу школу.

Љуба је учио одлично, јер се сав био посветио књизи која му је била прирасла за срце. Није се трудио за оцену, и није му крајњи циљ био диплома. Врло рано је кроз књигу осетио да наука има неку вишу вредност и да јој се човек мора сав посветити. Ово схватање родило се у Љуби још у младим годинама, које се касније учвршћивало. Букић се од срца радовао и био поносан напретком свога штићеника, кога није одвајао од своје деце.

Боравак код Љубе Букића, скоро једну деценију, имао је пресудан утицај на Љубу и стварање његовог карактера и личности.

Школовање у Крагујевцу

Ваљево тада није имало пуну гимназију, као и сва друга места у унутрашњости, изузев Крагујевца и Ниша. Па је Љуба даље школовање морао да настави одвојен од роднога краја.

Прелазак је био скопчан са новим материјалним напорима. Али Радоје није одустајао. Кад се већ решио, ваљало је ићи. Он се поново уздао у помоћ свога пријатеља Љубе Букића који је био спреман да притекне и овога пута.

После завршених седам разреда, по тадашњем систему, Љуба Павловић 1884/85. године полаже матуру у Крагујевцу. Његова генерација гимназиста из Крагујевца дала је много угледних личности нашег јавног и политичког живота при крају XIX и почетком XX века. Из ове генерације били су; Др. Војислав Суботић, Михаило Илић, Чедо Бурђевић, Михаило Павићевић и многи други.

Директор Крагујевачке гимназије тада је био Сима живковић, о коме је Љуба увек имао високо мишљење. Никада није крио осећање и дивљење према овом ретком учитељу и управљачу.

Он је као директор највише допринео да се подигне нова школска зграда како би се ученици и наставници спасли непо- десних просторија које су се налазиле у једној трошној кући код Саборне цркве, која је била оронула и влажна, мрачна тес- кобна а споља подупрта дрвеним гредама и претила да се сру- ши на главу наставника и деце.

Почетком 1886. године нова зграда данашње гимназије већ је под кровом, а 1887. коначно је завршена и предата школи.

Колико је Сима Живковић био аглан и колико је ње- гова заслуга за подизање ове прописне хигијенске зграде, види се по томе што је он увек са поносом свуда износио, да је ово што је урадио — за њега од животног питања. Благодарeћи јед- ном вредном човеку и разумевању тадашњих власти, а изнад свега великој љубави коју је имао за свој посао, Живковић је успео одмах после бугарског рата, у релативно кратком време- ну, да се обезбеди гимназијска зграда која је крајем XIX и по- четком XX века била један од најлепших средњошколских об- јеката тадашње Србије.

Српско-турски рат 1876/78 као и рат са Бугарима, оставља у Љуби јасне трагове.

Уочи рата са Бугарима завршава се његово гимназијско школовање. Јуна 1885. године полаже виши течајни испит, да би се само два месеца касније догодили судбоносни догађаји.

У септембру 1885. године проглашава се уједињење Бугарске и Источне Румелије (Румуније). Одмах се примећује поре- мећај равнотеже међу балканским државама. Србија, подстица- на Аустријом у чијим се рукама налази званична политика по- следњих Обреновића, објавила је рат Бугарској.

Павловић као свршени матурант, са напуњених двадесет година улази у рат.

У старијим разредима гимназије била је створена његова националистичка идеологија у духу учења и осећања омладин- ског покрета „кипећег одушевљења“, онога покрета који ће го- дину дана доцније, добити своје временско обликовање у УЈЕ- ДИЊЕНОЈ ОМЛАДИНИ.

Бугари који су били спремни за рат, одушевљавали су се што Србија није била спремна, и што је трпела поразе.

Бугари већ 16. новембра поседају Пирот. Уочи окупације Љуба Павловић је баш ту.

Он је често касније причао о несрећним данима у који- ма се налазио наш народ. Ови утисци ће доцније имати велики утицај на његов духовни и политички развој.

Школовање на Великој школи

Љуба Павловић се уписао на Велику школу 1886. године, одредивши се за природноматематички одсек, после консул- товања са Љубом Букићем који је у то време био председник

општине у Ваљеву, док је отац Радоје оставио сину да се лично одлучи и није се противио да он изучи за професора.

Када је дошао на Велику школу, Љуба је физички изгледао слабо, услед нежнога здравља. Често му је крв ударала на нос и уста.

За лечење и савет се обратио Др. Лази Лазаревићу, књижевнику — реалисти, Шапчанину, који је био одличан специјалиста за унутрашње болести. Он је Љубу Павловића прегледао детаљно и преписао му потребне лекове и посаветовао да обрати пажњу на своје здравље које је било оронуло.

Павловић је из овог првог сусрета са Лазом Лазаревићем понео врло лепе и импресивне утиске.

У то време на Великој школи били су млади професори Сима Лозанић, Сава Урошевић и Јован Жујовић, који су приближавали омладину науци, и ван школе васпитавали народ у пољопривреди, задругарству, хигијени и социјалном подизању села.

Сима Лозанић је предавао хемију, Сава Урошевић минерологију а Јован Жујовић геологију. У школи су умели са много такта да упуте и окрепе своје ученике у раду у лабораторијуму, заводу и практичним вежбама на екскурзијама.

Павловић је са љубављу учио своје предмете и редовно полагао. Нарочито га интересовала геологија. Редовно је посећивао предавања и водио белешке, лако је улазио у науку.

Међу његовим друговима на природноматематичком одсеку, са којима је дошао у блиски додир, био је Јован Цвијић. Ово друговање са Цвијићем оставиће видне трагове на Павловићеве радове, јер од њега је добио самопоуздање.

Љуба је, као и његови земљаци Љуба Ковачевић и Милван Глишић, до краја живота сачувао велику љубав према селу и сељачком свету.

Павловић, као и Цвијић, са Велике школе носи нарочиту љубав за село и сељаке који је, по Цвијићу имао патријархалну културу супротстављену византијско-цинцарској култури наших вароши и варошица.

Иако је ратом ометана, школска година 1885/86. призната је; 1886/87. Љуба је завршио другу годину и 1887/88, трећу. 1888/89. године завршио је коначно школовање на Великој школи. Годину дана касније завршио је Јован Цвијић и одмах постављен за суплента II београдске гимназије. До 1880. учење на Великој школи трајало је три године, али од 1880. године повисује се на четири.

Прво запослење у Ваљеву

Када је завршио Велику школу, Павловић је дошао у Ваљево и постављен је 1889. године за предавача у ваљевској гимназији.

Са Велике школе Павловић је понео врло солидно знање из ГЕОЛОГИЈЕ. Он се одушевљавао предавањима Јована Жујовића. Жујовић је у то време створио велики број сарадника на домаћој геологији и једнога дана из овога скупа младих људи образовало се Геолошко друштво.

Духовни отац овог младог Геолошког друштва био је Јован Жујовић, уједно је постао и отац наше геологије и оспособио многе раднике који ће наставити његов започет посао. У групи тих радника био је и Љуба Павловић који се после завршетка Велике школе посветио геологији.

Одмах по доласку у Ваљево Љуба Павловић је интензивно наставио да развија геолошке студије. Овај посао је био везан за теренску службу. Због тога је Љуба Павловић у слободном ваншколском времену био изван Ваљева.

Он се није изгубио као многи други у паланци. Напротив, он се отргао „убитачном“ утицају ваљевске средине.

Први научни рад

Као прави ђак Жујовића школе он се бацио на научне студије свога омиљеног предмета.

Колики је утицај Жујовић имао на Љубу, види се по томе што у договору са својим професором узима за професорску тезу ГЕОЛОШКА ПОСМАТРАЊА НА ВЛАШИЋУ И ЊЕГОВИМ ОГРАНЦИМА. Све своје слободно време, у том добу, употребио је на научна испитивања Влашића. Уз то, у школи је врло савестан, марљив и убрзо долази у ближи контакт са ученицима. Као педагог био је врло строг и тражио је пре свега — рад.

Посао на изради професорске тезе трајао је дуже времена. Није то било лако. Рад је био скопчан са великим напорима. Истраживање на терену, по упутствима и методама наше младе науке, вршена су са занесењаштвом.

Сваке недеље или празничког дана, а нарочито у време школских одмора, Љуба је напуштао Ваљево и одлазио у Планину „да чекићем лупа камење“.

Љубу Павловића није задржавао град. Он је одлазио на терен, и тако се лако, у слободним часовима, откидао од провинцијске средине.

Павловићева професорска теза о Влашићу, са геолошке тачке гледишта, јамачно је била научна радња која је касније штампана у „Годишњим анализима“. Она је рађена на извору и постала је проучавањем чињеница, никако набрајањем мишљења и навођењем цитата. У њој је, отуда, употребљен изворни материјал из прве руке.

Професорски рад Павловића био је озбиљан научни посао рађен из великог труда и интелектуалних способности.

Овај рад је био запажен у научној јавности. Оцењен је повољно и тиме млади научник бодрен да настави започети посао. Ово је све дало Љуби Павловићу снагу и полет. Он није завршио са својим студијама, тек сада почиње плодан и користан рад који ће трајати до његове смрти. Оно што нарочито пада у очи, јесте сам начин излагања чињеница. То се види и у другим његовим делима. У стилу Љубе Павловића налази се интимна формула његовог карактера и његовог живота.

Подаци који се износе у делима Љубе Павловића нису сувопарни. Они су повезани чврсто, логички и стилски, и оденути у трајно обликовани изражај. Да би се то постигло, потребно је познавати наш језик, језик Љубе Павловића који има све квалитете који су дали печат његовој личности. Он је био Ваљевац, тесно везан у своме раду са Јованом Цвијићем, највећи део живота провео је у Шапцу. Његов живот и његово стварање простирани су се на „троугао генија, Шабац — Ваљево — Лозница.”

Он је говорио чисто, јасно и правилно. Тако је и писао. Имао је прави народски изражај. Постоји много додирних тачака између Милована Глишића и њега. И један и други су срасли за село. И један и други су Ваљевци. Има и других сличности. Било је много људи који су са нарочитим задовољством слушали такозвани невезан говор Љубе Павловића. Тражила се и увек снажно осетила његова народска фраза.

У овом научном послу био је ропски одан истини. Истина је водила свуда. Отуда његове поставке добијају по сили ове чињенице своје право знамење.

По доласку у Ваљево, у току 1889. године, Љуба Павловић се упознао са Љубицом, ћерком ваљевског проте Радомира Јовановића. Идуће године 1890. венчали су се, а 1891. родило им се прво дете, Олга.

Када је истекао прописан трогодишњи рок предавачке службе, Љуба Павловић се јавно за полагање професорског испита. Испит је положио 1892.

Службовање у Ужицу 1892—1894.

После положеног професорског испита постављен је за професора Ужичке реалке, у коју је дошао исте, 1892. године.

У Ужицу је пробавио две године. У једноме писму, које је писао приватно, износи у неколико речи, свој живот у Ужицу. Он каже између осталог: „Ја познајем Ужице као што га нико не познаје. Моје најлепше успомене, моји најлепши дани проведени су у Ужицу”.

У Ужичкој реалци служили су тада професори који су се у то доба и касније истакли у јавном и научном животу. Они су показивали одиста широки интерес за књигу, науку и просвету. Били су сарадници књижевних и политичких листова, ра-

дили на чистој и примењеној науци, узимали живо и водеће учешће у просветним, културним и родољубивим акцијама. Овоме кругу су припадали; Добра Ружић, прота Јован Туцовић, отац Димитрија Туцовића, Мацура, Кутлешин, Живко Петровић и др.

Добра Ружић је био врло плодан не само у своме јавном животу, него и у књижевном. Штапао је око 192. књижевна рада. У то време ницао је ужички ослободилачки покрет из кога ће се одмах развити социјалистички, са Димитријем Туцовићем, који је био ученик Љубе Павловића у првом и другом разреду реалке.

У томе времену налазимо у Ужичкој реалци, у петом разреду и Радована Драговића, који је 1893. године завршио шест разреда па после, због сиротине, отишао на столарски занат, да би се најзад посветио уређивању радничке штампе. Драговић се већ тада био формирао у васпитача социјалистичке омладине у Ужицу. Његов сусрет са Туцовићем, 1895. године, био је преломни тренутак у животу Туцовића.

Туцовићево „читање књига” почиње тек од трећег разреда. Али то је учинило да се у њему изврши преображај.

Туцовићев отац, прота Јеврем, наставник веронауке у реалци, није овиме био одушевљен, али је све то мирно примио, јер је знао да је то код његовог сина дошло из уверења и после дугог размисљања.

Тако се стварала СОЦИЈАЛИСТИЧКА ОМЛАДИНА у Ужичкој реалци.

Из овога времена понео је Љуба Павловић најлепше успомене. Он је разумео младе слободоумне духове, мада није припадао бунтовним политичким странкама.

Љуба Павловић је био велики проповедник рада и опште корисног стварања, био је увек у стању да уђе у психу овога бунтовног времена које се завршило затварањем Ужичке реалке 1898. године.

У Ужицу Павловић је провео две школске године. Овде се већ почео бавити антропогеографским питањима и полако прилазити, антропогеографији. У Гласнику професорског друштва штапао је оригиналне и преведене чланке са немачког. То је било на почетку државне службе. Систематског рада у научном смислу није још било. Тек касније када је Јован Цвијић поставио научне основе овој научној дисциплини, почело се плански радити на антропогеографском изучавању наших села.

По други пут са службом у Ваљеву

1894. године у Ужицу му се родило друго дете, Ружа, а идуће 1895. године, родио му се у Ваљеву син Живорад који је кратко време живео.

1894. године Љуба Павловић се опет враћа у Ваљево. Ваљево је за њега било толико привлачно што је био близу свога села и краја који је познавао, а и жена је волела да живи у своме родном месту .

Интересовање за антропогеографска испитивања постало је све веће. Љуба Павловић без неког плана и одређеног правца бави се проучавањем проблема из ове области. То су биле више белешке, прикупљање грађе. Никако планска научна радња која у то време уопште није могла бити.

Антропогеографија, наука о пореклу становништва, о занимању и привредно-културним односима наших народа, почела се код нас врло касно стварати. Тек крајем XIX века, ова грана науке налази своје место. Њен постанак је везан за Јована Цвијића, који је поставио основе проучавања нашег народа у антропогеографском правцу. Маја 1896. године, Цвијић објављује УПУТСТВА ЗА ИСПИТИВАЊЕ СЕЛА У СРБИЈИ И ОСТАЛИМ НАШИМ ЗЕМЉАМА. Он је ово своје упутство разаслао свима онима који су се интересовали и бавили проучавањем нашег народа. У упутству је било пуно детаља и описа о насељима, њиховом постанку, положају, као и типовима села, кућа, и осталих зграда, траговима ранијих насеља, најзад о пореклу становништва и њиховог занимања. Цвијић је успео да на Универзитету, у Географском заводу, оснује школу у којој би се млади студенти спремали да се касније потпуно посвете антропогеографији. Са свих страна материјал се почео гомилати у Завод. Нешто касније почело се са објављивањем прикупљеног материјала.

Љуба Павловић учествује, међу првима, у овом раду. Његове везе са Цвијићем са Велике школе, као и његов интерес за антропогеографска питања, одушевљење за рад на науци и одушевљење које је добило крила после похвалних оцена за прве научне радове, нарочито професорске тезе бодрило га је и повукло напред. Убрзо је постао један од најближих и најоданијих сарадника Јована Цвијића.

Павловић је добро проучио добијена упутства и предао се одмах послу. Цвијић је на њега много полагао од почетка заједничког рада. Њих двојица су у сталној преписци, Љуба често одлази код Цвијића у Београд. Тражи обавештења и потребне савете, једном речи, враћа се као ђак поново у школу.

Али оно што је Павловића спутавало, била је породица која је почела да осваја.

Године 1897. родило му се четврто дете, син Радосав. Прилике у кући Павловића, који се ван обавезних часова у школи бавио и јавним радом, нису биле баш тако ружичасте. Почеле су извесне недаће, и тешко се састављао крај с крајем. Почело се прилично натезати. Ово Љубу није обесхрабрило већ га је ометало у извесним његовим пословима.

Ваљево је при крају XIX века било живо и весело место. Политички као и јавни живот, имао је исту динамику као и у другим већим варошима тог времена. Ваљево је тада имало велики гарнизон, што је овоме месту давало једну посебну боју коју друга места у провинцији нису имала.

Служба у школи није га много опчињавала. Могао се посветити и другим пословима који би били у вези са струком и службом. Али код Павловића није, рођењем, донесен на свет практичан смисао за живот. Није му то било ни прирођено.

Како се саживео са интересовањем географије у средњој школи, могао се одати писању уџбеника којих тада није било. Он би вероватно као уџбенописац био добар, али није имао интереса и смисла за овај посао.

Он је у томе послу видео неку врсту трговине па је често писце уџбеника називао трговцима. Познато је како се Љуба Павловић изражавао о овим уџбеницима. Није у томе било ни пакости ни злобе. Напротив, са неким писцима уџбеника он је кроз цео живот био у најбољим односима.

Павловић се није хтео посвећивати овом послу, иако би га овај рад, на почетку каријере, када су га освојила деца, могао унеколико помоћи. Он се окренуо јавном и научном раду, колико је знао и могао. Његова породица је почела да осећа последице овога рада.

Павловић се бавио и политичким питањима, али га она нису толико спутавала да би се од њега створио политичар по професији каквих је било у тадашњем политичком животу по нашим паланкама.

Љуба Павловић припадао је, по својим политичким уверењима, младој конзервативној странци. Његов партијски рад није сметао другима. По свом темпераменту, није могао бити ни „загрижени” ни агресиван, због чега је у Ваљеву уживао углед, био цењен и уважаван. Љубин политички став сматрао се више као традиционално продужење схватања и назора његовог оца, који је био напредњак. Син није мењао уверење. Потребно је ући дубље у патријархалне односе и прилике овог времена. Разуме се да је неопходно везати све ово са политичким приликама у времену када се Љуба Павловић школовао на Великој школи.

Школски надзорник у Ваљевском округу 1898—1902. године

Када су изашла Цвијићева Упутства, Павловић је одлучио да се посвети проучавању нашег народа, колико му је служба дозвољавала.

Гимназијски професори су тада могли постати школски надзорници у округу. Служба надзорника као да је била створена за онога који се хтео бавити радом на антропогеографском проучавању нашег народа, због чега је Павловић тражио да га

поставе за школског надзорника. Цвијићева су упутства изашла 1896. а Павловић је постао школски надзорник 1898. Из ових чињеница може се врло лако извући закључак да се Љуба Павловић одлучио да пређе у надзорничку службу тек онда када је сазрела мисао да се као надзорник може најуспешније бавити прикупљањем података о народу. Ово је био основни мотив те његове одлуке.

Ово је све Љуба написао у предговору свог првог антропогеографског дела КОЛУБАРА И ПОДГОРИНА, — антропогеографско проматрање.

У предговору овога дела Љуба Павловић каже:

„Још од 1896. године, када је Др. Јован Цвијић у мају исте године, објавио Упутства за проучавање села, од тога доба систематски сам се бавио антропогеографским посматрањима у колико су ми год службени послови допуштани. За све то време нисам се ограничио на једну област, него као школски надзорник за округ ваљевски, ја сам се увек интересовао за проматрање свих делова истог округа, те је овај дугогодишњи а срећени рад почетак рада који ће изаћи после овога, те ће тиме чинити једну целину којом ћу се одужити округу нарочито великом кругу пријатеља, који су ме свесрдно помагали у овом потешком послу.

Према „Упутствима“ којих сам се строго придржавао, рад је подељен на два одељка ОПШТИ И ПОСЕБНИ. У општем делу изнете су опште особине обеју области (морфолошке, историјске и пластичне прилике) и насеља у њима (положај и економске прилике тих села, куће и зграде, станови, колибе и др.). У посебном описано је свако село засебно, где су узета по азбучном реду“. У целом његовом доцнијем животу Павловић се, у сваком послу, показивао као систематски, доследан радник. Овде је важно истаћи да је он хтео проучити цео округ, не ограничавајући се на једну област. Павловић је желео да му научна радња буде једна целина. То је врло важна ствар у научном раду. Он је желео да се одужи великом кругу пријатеља који су га свесрдно помагали. Прикупљајући материјал за ову студију, он не занемарује надзорничку дужност која му помаже да се озбиљно посвети антропогеографском раду. Он је упознао масу људи, проучавао прилике, економске и културне, у којима су они живели, па је на извору дошао до сигурних података.

Он је био човек од народа, за свој рад полазио је од „пандура, па до највићенијег и најотменијег сеоског грађанина.“ Он је говорио „умео сам свакога заинтересовати, за оно што ми је било потребно, наилазио сам на такве људе који су ми дали јаке доказе за потврду свега онога што сам другим путевима сазнао. То су они типови здраво суде и искрено раде и све што кажу, то се потврђује.“

Такви су људи, додаје Павловић, били ретки, али их је он умео наћи и преко њиховог искуства доћи до много истине.

Тако је радио у ваљевском округу. Када је отишао у Шабац, допуњавао је и почео сређивати сакупљени материјал. Ово је ишло доста споро, али сигурно. Било је доста исправки и допуна.

Павловић је у своме раду био упоран и истрајан. Недаће на које је наилазио, нису га могле спречити. Било је момената искушења и колебања, али? . . . . .

Материјалне прилике у којима се налазила његова породица, биле су тешке. Ситна деца која су пристизала, била су велики терет. Живот је заиста био тежак. У паланци, људи који хоће да раде на књизи, лако се сломе. Поготову ако материјалне прилике нису повољне.

Ретки су људи који се отму и ураде нешто. То постају изузаци.

Тако је текао живот, тежак, једноставан, пун ситних дневних брига и недаћа.

Све ово је челичило Павловића и стварало правога човека.

Ни прилике у којима је Љуба живео крајем XIX и почетком XX века, нису биле ружичасте, није наилазио на разумевање код људи који су могли нешто да му учине.

Павловић је најбоље знао да упозна живот и развитак села, њихов постанак, нарочито порекло, досељење и геологију породица. Географски завод тада за ове послове није имао ода нијег и способнијег човека од Павловића. Он је већином пешке стицао да обиђе, опише и проучи огроман број села по ужичком, подрињском и ваљевском округу. Познавао је у тим селима све старије људе, као и друштвени и културни развитак градова у пределима ових села. Његове радове из ове области објавила је Српска краљевска академија у свом Етнографском зборнику у четири књиге; „Колубара и Подгорина“, „Антропогеографија ваљевске Тамнаве“, „Ужичка Црна Гора“, и „Соколска Нахија“. Још му је остао недовршен велики рад ове врсте о Санцаку, али у наследство његовом сину Раши Павловићу, професору географије и раднику на антропогеографском проучавању наше земље.

Павловићева студија о знаменитим ваљевским породицама Грбовићима и Гобевцима, као и историјски опис Ваљева и Шапца спадају у најбоља дела која говоре о особинама културном и економском развоју наших породица и вароши. У Ваљеву године 1900 родило му се прво дете син Милан.

Службовање у Шапцу

После пет година службовања као школски надзорник у ваљевском округу (1892—1902) Љуба Павловић је премештен у Шабац на место професора географије у гимназији.

Сав предан научном послу око сабирања грађе за прво антропогеографско дело „Колубара и Подгорина“, он није запоставио своју професорску а касније и надзорничку службу. Премештањем у Шабац за Павловића почиње нови период живота.

Павловић путем преписки одржава сталну везу са Јованом Цвијићем који га је подстицао и бодрео да остане и истраје у започетом послу. Често је одлазио код Цвијића у Београд, ради литературе и обавештавања за своја дела.

Упорност Јована Цвијића утицала је много и на Љубу Павловића. За њега је Цвијић био не само необична личност која се у једном народу вековима рађа, већ и једна висока етничка личност. Цвијићева школа створена је преко овог личног ауторитета.

Љуба Павловић дао се на рад са великим жаром баш за време када је прешао у Шабац, а то ће му донети много и много личног задовољства.

Надзорник основних школа за Округ Шабац (1906—1909)

У месецу априлу 1906 године Павловић је одређен, постављен за надзорника основних школа за Шабачки округ. Љуба Павловић је својим радом и поступком као надзорник оставио најлепше успомене. Он није волео оне који су се приклањали, савијали пред силом којој „Закон лежи у топузу“. Остаће неизбрисив портрет Љубе Павловића у роману Бранимира Ђосића — Покошено поље. У коме се говори да школски надзорник долази да иследи „кривицу“ Јована Бајкића, која је била у томе што је млади учитељ на Главној учитељској скупштини казао: „Надзор овакав какав је, деморалисао је учитеља.“ Бајкић је морао навести примере да би то доказао . . . . .

Ђосић даље каже.

„У међувремену дивни наши другови осећају страх од последица и да се не би замерили школским надзорницима сазивају срески збор учитеља да осуде свога друга Бајкића који се дрзнуо, да овако што јавно каже. Пошто су сви говорници редом изнели своја мишљења, онда је Бајкић дао одбрану, кратку и јасну у присуству новопостављеног школског надзорника, свог бившег професора Љубе Павловића.

Посве свих говорника реч је затражио школски надзорник. Сви су сажаливи погледи били упрти према Јовану Бајкићу. Али то није дуго трајало, јер је отпочео свој говор: „Ја врло жалим што сам био сведок ове сцене. Ви сте се господо исувише брзо пожурили да осудите једног вашег одличног друга, одличног учитеља. Господин Бајкић својом спремом, својом ретком интелигенцијом, својим моралом и грађанском храброшћу, може да чини част не само вама овде, господо, него и свим учитељима и баш за таквог учитеља ви сте се овде скупили да му судите или га осудите. Зашто? Зато што су то ваши претпостављени и

што вам од њих зависи оцена и са њом напредак у служби. Ја морам стати на страну Бајкића, који тврди да је данашњи надзор овакав какав је деморалисао учитељство. Да није тако овога збора не би било." . . . . .

„Тада се љубазно и срдечно руковао са Бајкићем, а осталима се само наклонио и изашао.

А шта је после тога било? Извињење, најпонижнија извињења. Зар надзорник није на страни онога кога су они покушали да осуде? А када је надзорник са њим, откуда они могу да су противу?"

У Шапцу му се родило још петоро деце; Милица 1904, Драгослав 1906, Војислав 1908, Даница 1910 и Даринка 1913 године.

Учешће у ратовима 1912—1918. године

Иако је већ био човек у годинама Павловић је активно учествовао у ратовима од 1912—1918. године, где се истакао и одликовао својим радом, нарочито у првом светском рату где је био као начелник Војне станице у Ужичкој пожеги, где је радио неуморно на снабдевању наших трупа на фронту према Босни. После продора аустроугарске војске у Србију, Павловић се са српском војском повукао преко Албаније у Грчку. Овде у Грчкој међу својим земљацима он не мирује. Био је један од иницијатора за оснивање српске школе у Грчкој, за ово је нишао на пуну подршку. На солунском фронту његов рад је био особито запажен у Војној пошти Дринске дивизије.

За све време боравка на фронту одржавао је везе и олакшавао тежак живот својим земљацима и многобројним познаницима на фронту и у поробљеној отаџбини. Доцније је као професор Српске гимназије у Волосу у Грчкој провео последње дане нашег боравка ван отаџбине. Он је поред предавања стигао са својим ученицима да у честим екскурзијама обиђе и упозна ширу околину овога лепог грчког града. Ово бављење ван отаџбине није остало без интересантних његових географских опажања и описа. Његова велика бистрина и научна спрема и овде се показала и одликовала.

Пензионисање

Павловић је 1924. године после тридесетпетогодишњег службовања пензионисан. Ово повлачење из активног рада није га обесхрабрило, он је и даље био активан на културном пољу Подриња и Шапца.

После пензионисања Павловић је наставио живот у Шапцу у скромно стеченој кући трудећи се да што боље изведе на пут школовањем своју породицу од великог броја деце. И даље је био активан и радио на културном пољу. У том погледу

се истакао као врло угледна и значајна личност у Шапцу, а један је од најпознатијих и најомиљенијих људи код народа у целом Подрињу. Једно време је као пензионер био председник шабачке општине, а онда већник Дринске бановине. Истакао се као председник народне књижнице у Шапцу, а нарочито у Одбору за подизање Вукове куће у Тршићу и Културног дома у Лозници. О свему овоме је оставио и писмене записе који се налазе у рукопису као заоставштина. Много је допринео да се вио много несрећеног и необјављеног материјала у наслеђе свом делу Србије.

Од Павловића је потекла иницијатива да се оснује Музеј у Шапцу као акција шабачке народне књижнице и читаонице. Ова његова иницијатива је прихваћена и на седници одбора од 20 маја 1930. године долази до оснивања музеја.

Међу творцима за оснивање шабачког музеја били су и ствараоци Народне књижнице и читаонице; Љуба Павловић, директор шабачке гимназије, антропологеограф, већ тада познат истраживач подрињских крајева, Др. Михаило Дуњић и Живко Поповић дугогодишњи председник шабачке Народне књижнице и читаонице.

Павловић је 1934. године много урадио на прибављању нових експоната, он заједно са Жиком Павловић врши ископавања у Горњој Врањској на неолитском локалитету „Јусуповац“, они врше и разна предавања преко катедре Народног универзитета у Шапцу и околини, предавања су се односила о упознавању првобитног људског друштва о каменом и металном добу, о ранијим насељима у нашем крају. Ове су теме имале одређене утицаје за прикупљање старина за музеј.

Павловић је умро 3 септембра 1936. године. Он до последњег даха није испуштао истраживачки позив. Иза себе је оставио много несрећеног и необјављеног материјала у наслеђе свом најстаријем сину Радославу-Раши. Овај је нешто од ових рукописа средно, али није објављивао, јер и он је сам доста писао. Поред осталог у Љубиној оставштини нађени су рукописи, и то: Село Клинци у петничкој општини од 1750—1820. године; Један листић из старине села Клинаца; још један прилог историје града Ваљева; Историја града Шапца; Забелешке о Вуку Стефановићу Караџићу; Забелешке о Филипу Вишњићу; Забелешке о Сави Маринковићу адвокату из Шапца; Које изазвао организацију Народне одбране у Шапцу 1914. године (за време анексије).

Остала су многа писма, његовим пријатељима или виђенијим људима која би требало прикупити на једно место, јер она су вредна зато што говоре о једном периоду и људима тога периода који су заборављени.

Подринци и Шапчани су се поштено одужили своме Љуби. Погребна поворка је била велика, све младо и старо изашло је на улице Шапца да испрати и опрости се од Љубе Павловића. У поворци са ковчегом су се видели тада многи угледни људи

Подриња, Шапца и Србије. Говори су били дирљиви и тужни. Обећања је било пуно, али она нису испуњена ни до данас. Ни једна културна установа или улица у целом Подрињу, Шапцу и Ваљеву не носи данас име овог вредног прегаоца, и ако је то он заслужио. Многе културне установе је он основао, или допринео да почну са радом, не жалећи свој труд. Записао је оно што је до тада ретко ко чинио, истргао је из заборава много да би он на крају био заборављен.

Можда ће се данас неко сетити после четрдесет година од његове смрти да се одужи Павловићу као човеку и научнику, јер он је то заслужио.